

כתיבה כהנצחה

דבחניתו של אופן, הכתיבה מבטאת תהליך של הנצחה. אין היא בכחינת דבר שלם ומוגמר, כי אם קטע מתוך אוסף. האיטוף הוא עיסוק תמידי, ואותם פריטי זכרונות שכבר נאספו שבים ומתגלגלים בהקשרים מזדמנים חדשים של זמן ומקום. בכל פעם שהמלים מצטרפות, ההנצחה מתחדשת. כמו בהוספת אבנים לגלעד קיים. תפיסה זו ניכרת אצל אופן בשיריו האישיים, בה במידה שבשירי ההנצחה שלו, הנצחת זכר קרוביו שנספו בשואה. במסכת אב (עקד, 1986), חובק הספר כולו שירי זיכרון של אופן לאביו, המתאפיינים בזיקה אסוציאטיבית (רעיונית או ממשית) אל מקומות ואתרים ברחבי ארץ ישראל (העיר צפת; מערת המכפלה שבחברון וכיוצא ב). באותה הרוח עצמה, מחזור שירי "תפארת אם" שבספרו החדש. אופן מיטיב לבטא את הכאב שבמהלכי ההנצחה המילולית, משימה התובעת יותר זמן משכפרק חיי אדם; ובכלות החיים, "מייצרת" ההנצחה צורך שב ומתחדש — להנצחה. בשונה מן האבן הגדולה של סזיפוס, הנשמטת מידיו בעל כורחו, אצל אופן האבנים הן קטנות ומרובות, ומקור טעם הסבל שבהן הינו גם מעצם מהותן (ולא רק מפני מועקת כובדן). הן אינן נופלות, כי אם מושלכות: בכדי לפגוע, בכדי למחות, בכדי לשוב ולהצטבר מחדש, בכדי להנציח. "אישה חולת מרה / קרואה לעקור אבני / סָגַל // ובן אוסף את אבני הַמָּרָה / שֶׁאֵתָן עַד סוֹף ימיו" (עמ' 130). עבור אופן, נוקשותן של המלים אינה נובעת רק מן ההשלכה שהוא עושה עליהן מאבנים. התבטאותו רבת השנים במלים בשפה העברית, שאיננה שפת האם שלו, אילצה אותו להתייטר בהן עד שסרו למרותו. ב"שפת-אם (מבוא)", "שלא דיכרת בה מימי / והנה — שפת-אם אליך ממני / ילד כבד-לשון / כי בחר בגאולה" (עמ' 111). ההזדהות של אופן, יוצא גרמניה, עם שפת האבות, מגלגלת בו את העברית: "וקולי הזר לי / מהו אם לא קולך / לפני השתקן...// מהן מילי אם לא מילות / כאב המושאל ממך" (עמ' 119).

יהודה אופן

"אחות כלה", כותב האח בן ה-65 (המחזור נכתב ב-1987) לאחותו הקטנה. אין הוא כואב רק את הצירוף של "אחות" ו"קטנה", כי גם כל אחד מן המרכיבים בבידודו. בכך מתחדדת ומצטללת תחושת הכאב. "אתמול העברתי אותך את הכביש / בין זמנינו שֶׁנֶחְצוּ //...// זה שהיכרת — לא אבוא עוד אליך" (עמ' 161). אחותו של אופן הינה אחות ממשית, וההנצחה שלה מתגלגלת באחיניתה, בתו של הכותב: "כת יחידה לי //...// בשמך קוראה / חנה — גם את שוחקת בשחוקה" (עמ' 238). "היתה אחותי כלה / עד כלה" (עמ' 200). מתבקש כאן אזכור (עוד בכחינת הנצחה?) ל"אחותי קטנה", הפואמה של אבא קובנר (ספריית פועלים, 1967), שבה האחות היא בכחינת כל-אחות, האחיות כולן. אצל קובנר, "אחותי בהינומה יושבת לשולחן / לבדה. מחבין אבלים / קול חתן קרב. / בלעדיך נערוך שולחן / הכתובה באבן תכתב" (שם, עמ' 28). אותו מוטיב עצמו, שרק לב אבן יוכל לעמוד בפניו, מתגלגל כעבור עשרים שנה אצל אופן: "הינומה כדין צועפת / פנים שאין להכיר / ראי את האיש בקיר / הוא שבחיר-ליבך — //...// בראש ההר השקוע / נעמיד חופת כתרים / כתר חרמון הזוי / קָדֵשׁ לְדַת קָדִישׁ" (עמ' 223). הריחמוס העליו, כיאה לשירי הבאת הכלה אל החופה, מחריף בצרימתו את העצב ומוסיף עליו את המריחות. במספר מצומצם של שירים, מנסה אופן להפיח רוח שובבות בריצינות שגזר על עצמו (או שנגזרה עליו). הוא עושה זאת בדרך של שאלה רטורית. הקומיות שלו אינה חורגת מרפוסים שכבר מוצו. "וספר שאין קוראים בו / מה דינו בשוק רבי-המכר של / מעלה" (עמ' 59), הוא שואל. אין בכונתו למעט בחשיבות עצם יכולתו להציץ בעצמו במבט אירוני, אלא שאז הוא מתרחק מדי, לטעמי, בכותבו על כל-אדם, על הסטריאוטיפ שבלהיות אדם. "על מותו לא כתבו בעיתון // אמרו זה לא חדש / הוא כבר מת שלשום" (עמ' 92); ורק "שלשום" (בשנת 1965) תרגם אופן (באופן חביב ביותר, יש לציין) משיריו של

מרים איתן שעשועי לווייתנים

"הנני חושב כי טוב לאדם מפני הצרה הקרובה, כי טוב לו להיות כמו שהוא". הראשונה אל הקורנתיים, פרק ז', עמ' 26.

אֶפְשֵׁט אוֹתְךָ מְעַלִּי
בְּשָׂרֵי הַחֵי
אֶל הַזְהוּם שֶׁמִּסְכִּיב אֶשְׁלִיךְ אוֹתְךָ
עַד שִׁימּוֹג
וְאֵת, לִכְבֵּה שְׁלִי
בְּשֶׁאֲרִית כַּחַזַּת סוֹסִיךָ
דְּהָרִי, עָלֵי עַד נָבו
וּמִמֶּנּוּ בְּרָאוּנִים שֶׁל אוֹר
אֶל מְעַגְלֵי הַרְחִיפָה
שֶׁם מוֹשֵׁב לְרִיחָנִים
רוֹאִים, כְּאֵלוֹ לֹא רוֹאִים
נְרָאִים, כְּאֵלוֹ לֹא נְרָאִים
בוֹכִים, וּכְאֵלוֹ אֵינָם בוֹכִים
קוֹנִים וּכְאֵלוֹ אֵין קִנְיָן בְּיָדָם
נְהַיִם וּכְאֵלוֹ אֵין לָהֶם הַנָּאָה,
וְאֵנִי, נִקְבָּה מְלוּחָה,
אֲנַע בָּהֶם, לֹא אֲנַע
אֲנַשֵּׁק אֶת זַנְכָם, לֹא אֲנַשֵּׁק,
עַד יַעֲבֹר זַעֲמָם.

אין ספק שאופן מודע לבחירת המלים ולסגנון, גם כאותם המקרים שעלולים לעורר עליו ביקורת. "הוא כותב מופשט / אמרו עליו / למה אינו אומר למה לא אכפת לו / מה שנעשה עכשיו / התופת שנעשה עכשיו" (עמ' 57). אצל אופן, אין נקודה חותמת בסוף השירים; מתוך בחירה מודעת ומתוך התכוונות למשמעות חובקת כל. כאילו אומר: השיר הזה, שאתם קוראים בו, הוא רק אחד מתוך צרור אינסופי של מילות שירי (שכבר כתבתי ושכתוב; והאמור במשורר פורה מאוד) ואני מפזר אותם על הרפים כמו אבני דרך, כמו אבנים שמוטות או מיודות. יוצא שבהנציחו את מה שקדם לו, שב אופן ומנציח כל זאת עוד ועוד, כאילו כל הנצחה משתקפת בראי ההנצחות שקדמו לה. "ולא ידעו כי על כך על כך / קָבַר מִלִּים הרבה / שְׁבַר עֵטִים הרבה / לומר בשפה לא-קיימת כל שלא ניתן / בשפת אנוש" (עמ' 57). אכן כן, ועם זאת, השירים היותר נוגעים לקורא המצוי בשירה החדשה, הם אותם שבהם הוא נוגע אופן באישי בתחומי המופשט (נלא להיפך). אופן בשלו, עודו "מגלגל אבנים / במעלה הרחוב / מלים שעוד לא כתב / תרמיל על שיש // שח מעבר להרי חושן //...// לתוך אחרי האופק / שם אין עליו מורא עוד / וכל האימים דומים // מגלגל אבני גולל" (שירים ברחוב עייף, ספריית פועלים, 1984, עמ' 61).

אריך קסטנר; וסיום השיר, ממש ברוח שירי קסטנר ובסגנון השאלה הרטורית-סאטירית של אז: "רק אמרו לעצמו / אני חשוב כמת / אך מה זה חשוב // מה זה באמת חשוב" (עמ' 92). כמה מן הצירופים הכבולים שאופן מגלגל במילותיו, נוסח "קרח-החידלון", עלולים לצלצל כמצועצעים. כן האמור בשימושו בממרות חז"ל, שיש והוא מצרפן בדבק של קרבה סמיכה. אפשר שיכול היה לחסוך בכך, והראיה: בשירים אחרים, השורות הקצרות-מקוטעות רבות עוצמה מבלי להצטרך לפרפרות. דוגמה מוצלחת: "אך מארובות / נשר / היתמר עשן //...// ועדין / כנפיים עשנות מעל / נשר // כנפי מלאכך" (עמ' 164-5). זה נכתב בזיקה למערת אליהו שעל הכרמל, בהקשר מתחדש של נוף-הקדומים ובקשר חדש לשם השכונה החיפאית. יש שהוא מכתת את צירופי המשפטים הקטועים עד לכדי מלה אחת בשורה: "חפילת / אל-אשְׁכָּה / אל / מוות / אל כְּרַת — / גם גזע כְּרַת / יש ויוסיף לצמוח // להיות בו קן / להיות / בית // לבן האובד / להזכיר נשמות" (עמ' 140-1). יכולתו של אופן לצקת משמעויות חדשות ו/או מחודדות דווקא בנקודות השבירה, כלומר ברווחים שבין המלים והשורות ובעיקר באותם שבין המשמעויות המרומזות, מח-דירה לשירים ה"סדוקים" עוצמה מוצקה.

ביקורת ספרים •
שירה •

יהודה אופן: מי שפעם הוליד כוכב; עקד; 1990; 240 עמ'.